

Recalcati, Massimo. 2023.

Školski sat: za erotičnost podučavanja

Zagreb: Salesiana (prijevod s talijanskoga Ita Kovač), 176 str.

Mateja Kapulica

Massimo Recalcati talijanski je psihoanalitičar i esejist koji u knjizi *Školski sat* razmatra što školu čini živom institucijom i što uopće znači dobar učitelj u suvremenim uvjetima. Hrvatsko izdanje objavila je nakladnička kuća Salesiana 2023. godine, čiji je izdavački program, među ostalim, usmjeren na odgojno-obrazovne teme. Massimo Recalcati školu ne promatra ponajprije kroz programe i metode, nego kroz odnos i riječ. Školski sat vidi kao vrijeme u kojem nastavnik svojim stilom, prisutnošću i ljubavlju prema znanju može u učeniku probuditi želju za učenjem i otvoriti mu nove horizonte. Pritom ne polazi od „reformskih“ rješenja ni tehničkih metoda, nego od pitanja kako školski sat može postati prostor u kojem se znanje doživljava kao nešto živo i vrijedno traženja.

U prvom poglavlju pod naslovom „Škola kao izgubljena institucija“ Massimo Recalcati tematizira slabljenje škole kao ključne odgojno-obrazovne instancije. Ona više ne djeluje presudno u oblikovanju pojedinca niti nosi kulturotvorni autoritet kakav je nekoć imala, nego postaje „izgubljena institucija“ izložena opasnosti vlastita izumiranja. U takvom kontekstu nastavnici kao njezino „lice i naličje“ sve češće bivaju društveno diskreditirani, a njihov se rad percipira kao uzaludan. Odgoj i socijalizaciju djece sve snažnije oblikuju izvanškolski čimbenici poput medija, društvenih mreža i općenito interneta, što produbljuje krizu obrazovanja. Recalcati krizu dodatno veže uz kulturu užitka i logiku „zašto ne?“, koja briše granice, potiče izbor bez odgovornosti te granicu doživljava kao traumatsku. Drugim riječima, riječ je o stavu prema kojem se svako ograničenje doživljava kao suvišna zabrana pa se kao pravilo nameće impuls da se odmah učini ono što je moguće i ugodno, bez odgode, samokontrole i preuzimanja posljedica. Nasuprot tomu, autor implicitno brani formativnu vrijednost granica i postavlja pitanje kako ih u obrazovni proces ponovno uvesti tako da imaju blagotvoran učinak.

Radi razumijevanja povijesnih preobrazba škole autor izdvaja tri njezina „kompleksa“ označena mitološkim figurama Edipa, Narcisa i Tele-

maha. Edip-škola oslanja se na strogi „zakon“ kao apsolutni autoritet (uspoređuje ga s idejom zatvora ili bolnice), što potiče pobune 1968. i 1977. godine te suprotstavljanje „žudnje“ shvaćene kao zahtjev za oslobađanjem, od „zakona“. Kao reakcija nastaje Narcis-škola povezana s idejom tvrtke i hiperkognitivističkim modelom usmjerenim na kompetencije rješavanja problema, često bez vrijednosnog uporišta i bez vještine njihova „ispravnog postavljanja“. U tom se modelu jača samoreferencijalno „ja“, a odnosi odraslih i djece postaju simetrični. Posljedično tomu slabi roditeljska funkcija, a nastavnik gubi autoritet i društveni ugled te prestaje biti simbol znanja. Riječ se, koju u tekstu označava kao *tijelo, put, život, želju* banalizira i gubi vezu sa životom, što dovodi do generacijske zbrke i relativizacije uloga. Kao mogući izlaz Recalcati naznačuje Telemah-školu, koja ne traži povratak represiji, nego obnovu orijentacijskog autoriteta i snage riječi. Nastavnik je u toj viziji nositelj *erotičnosti podučavanja*. On pokazuje da se znanje može voljeti te učenicima otvara nove svjetove i horizonte smislenijeg života.

U drugom poglavlju naslovljenom „Sokratova gesta“ Recalcati nastavnika prikazuje kao onoga koji voli znanje i zna ga predstaviti tako da u učeniku probudi želju za učenjem. Polazeći od Sokratova odnosa s njegovim učenikom Agatonom, naglašava da se do znanja ne dolazi samo slušanjem učitelja nego preko učenikova vlastita puta i aktivnog traženja. Zato učenje ne shvaća kao „punjenje prazne glave“, nego kao otvaranje praznina: stvaranje prostora za pitanja, znatiželju i kreativni proces – to je ono što on naziva *erotikom nastave*. Jedino se u takvom odnosu može dogoditi „živi klik“ između učitelja i učenika (tzv. transfer) bez kojeg nastava ostaje suha tehnika. Na kraju poglavlja autor dodaje da dobar učitelj mora znati i „prešutjeti ljubav“. To bi značilo da ne smije tražiti učenikovu privrženost ni dokazivanje, nego ga pustiti da se odvoji i ide svojim putem kako bi se njegova želja vezala uz znanje, a ne uz učitelja kao osobu.

U trećem poglavlju pod naslovom „Zakon škole“ Recalcati polazi od tvrdnje da *erotičnost podučavanja* proizlazi iz ljubavi prema znanju, odnosno iz privlačnosti nedostatka, što u učeniku budi želju za učenjem. Pritom se pita kako nastavnik danas može probuditi i održati tu želju u okolnostima u kojima je njegova uloga sve češće marginalizirana, a učenici uronjeni u logiku tehnologije i trenutačnog užitka. Budući da je škola obvezna, ona prirodno stoji nasuprot kulturi „zašto ne?“, koja briše granice i nudi kraći put do zadovoljstva. Autor zato brani školu kao instituciju odvajanja i uvođenja u svijet drugih. Obveza školovanja odvodi dijete

iz primarne obiteljske zone i uvodi ga u zajednički jezik, pravila i vrijednosti, čime otvara put humanizacije života. Škola kao „zakon“ upućuje na duži put strpljenja i oblikovanja prema onakvom zadovoljstvu koje, kako navodi, ne iscrpljuje život i ne nudi površna zadovoljstva. U toj perspektivi učitelj ne treba težiti idealu, nego ostati „živ“ u svojoj ulozi. Pritom su najbolji nastavnici oni koji su svjesni vlastite nedostatnosti i iz nje grade odnos prema znanju.

U četvrtom poglavlju „Školski sat“, po kojem je knjiga i naslovljena, Recalcati naglasak stavlja na učiteljev način ulaska u odnos s onim što predaje. Nisu presudni samo sadržaji nego i stil te držanje iz kojih je vidljivo da nastavnik znanje voli, odnosno da prema njemu ima *eros* kojim u učeniku budi želju za učenjem. Učenik mora biti na neki način „zaražen“ tom energijom, pa autor otvaranje novih svjetova uspoređuje s erotskim susretom. Problem nastaje u suvremenoj školi u kojoj je učitelj često opterećen zadacima koji nemaju izravne veze s poučavanjem. Ponekad preuzima i uloge izvan svoje domene, poput uloge terapeuta, dok se škola sve više svodi na masovno vrednovanje i načelo učinkovitosti, odnosno na „upijanje“ informacija. Nasuprot tomu, Recalcati inzistira da školski sat prije svega mora biti u službi promicanja ljubavi prema znanju kao preduvjetu svakog učenja. Školski sat može mijenjati živote i preusmjeravati sudbine, što je njegova temeljna obrazovna vrijednost. Osim toga, da bi učenik doista bio prisutan i uključen, i učitelj mora biti prisutan, odnosno „učiniti prisutnom vlastitu prisutnost“ jer dok poučava, on ujedno i uči. Stoga je podučavanje zapravo dvosmjernan proces. Važnu ulogu pritom imaju glas i učiteljev stil, karizma i sposobnost da sadržaj učini živim. Pritom je dobar nastavnik onaj koji svakodnevno obnavlja vlastitu želju kako ne bi upao u dosadu i puko ponavljanje te koji vlastito spoticanje i neznanje može pretvoriti u poticaj na novo istraživanje. Osim toga, spreman je učenika pratiti tijekom njegova „putovanja“ i traženja, ali na kraju ga i osloboditi potrebe za vlastitim vodstvom. Tako učitelj održava ravnotežu između rada i metode, s jedne strane, i stvaranja znatiželje, s druge strane, a pritom prenosi znanje koje povremeno djelomice odgađa kako bi u učeniku održao želju i osjećaj samostalnog otkrivanja.

Peto poglavlje naslovljeno „Susret“ posebno je dojmljivo jer se Recalcati upravo riječima, alatom čiju važnost naglašava kroz cijelu knjigu, služi kako bi odao počast svojoj srednjoškolskoj nastavnici. Njezina prisutnost, glas i ljubav prema znanju otvorili su mu nove svjetove i oblikovali iskustvo školskog sata kakvo autor u prethodnim poglavljima teorijski opisuje. Čitanjem toga poglavlja stječe se dojam kao da autor ideal učitelja

i didaktičke prakse mjeri prema njoj, učiteljici prema kojoj gaji posebnu zahvalnu vrstu ljubavi. U obliku intimne ispovijesti otkriva koliko ona mu je značila u trenutku kada je sebe doživljavao kao „propali slučaj“. Zbog ranih poteškoća s učenjem gotovo je odustao od očekivanja da će u obrazovanju pronaći vlastiti put. Upravo mu je ona svojim načinom poučavanja pokazala da može misliti svojom glavom te da znanje nije pukomilanje informacija, nego ulazak u svjetove koje ranije nije poznavao.

Zaključno, sintagma *voljeti iskrivljenost loze* sažima temeljnu poruku knjige. Potrebno je, dakle, prihvatiti dijete i učenika onakvog kakav jest, sa svim njegovim ograničenjima, ranjivostima i posebnostima te ga ne pokušavati „ispraviti“, nego pratiti i usmjeravati u procesu oblikovanja vlastita glasa. Zadaća škole i odraslih u odgojno-obrazovnom procesu nije proizvodnja idealnih subjekata, nego stvaranje uvjeta u kojima će učenik moći preoblikovati ono što prima na svoj način, pronaći vlastitu izražajnu točku i ostvariti se kao cjelovita osoba. Recalcati stoga knjigom potiče roditelje, nastavnike i širu zajednicu na samopropitivanje o tomu što danas možemo učiniti da put znanja ponovno postane put smisla, a škola mjesto koje otvara horizonte i mijenja životne smjerove.

U tom je smislu ova knjiga poticajna i za naš kontekst jer podsjeća da se obrazovanje ne iscrpljuje u kurikulumima, ishodima i mjerljivim rezultatima, nego počiva na odnosu, riječima i nastavnikovoj motivaciji da, usprkos brojnim preprekama koje ga u radu opterećuju, u učeniku probudi želju za znanjem. Iz Recalcatijevih uvida možemo naučiti da bez granica i autoriteta shvaćenog kao orijentir nema odgoja, a bez *erotičnosti podučavanja* nema stvarnog učenja. Primjena na naše društvo otvara konkretna pitanja: kako rasteretiti nastavnike od uloga koje nisu didaktičke, kako ojačati simbolički status učiteljske riječi, kako uskladiti školu i obitelj u postavljanju granica te kako u digitalnoj kulturi sačuvati prostor živog, smislenog čitanja, razmjene mišljenja i vlastita razlučivanja? Knjiga stoga može poslužiti kao poticaj da se na školu gleda kao na mjesto humanizacije, a ne kao na mjesto pukog ostvarivanja mjerljivih ishoda.